

Ακαδημαϊκή Ελευθερία, Πανεπιστήμιο και Οικονομία της Γνώσης

(μετάφραση: ΕΥΗ ΖΑΜΠΕΤΑ)

ROBERT COWEN*

Εισαγωγή

Η 'Ακαδημαϊκή ελευθερία' είναι μία έννοια που συμπυκνώνει - μέσα σε δυο λέξεις- μία επαγγελματική ιδεολογία, εκφράζει μία πολιτική θέση (ως προς το ποια θα όφειλε να είναι η σχέση ανάμεσα στο πανεπιστήμιο και την Εκκλησία ή το Κράτος) και αποδίδει μια εργασιακή πρακτική η οποία - στην πραγματικότητα, σε κανονικούς καιρούς, διακυβεύεται. Σε αυτό που οι Κινέζοι αποκαλούν 'ενδιαφέροντες καιρούς' -καιροί πολέμου, πληγών, θανάτων και επανάστασης - η ακαδημαϊκή ελευθερία 'κανονικά' καταλύεται.

Το επιχείρημα αυτού του άρθρου συνοψίζεται στο ότι σε πολλά συστήματα ανώτατης εκπαίδευσης σήμερα η ακαδημαϊκή ελευθερία καταλύεται σε 'αδιάφορους καιρούς' και μέσα από διαδικασίες ρουτίνας. Πιο συγκεκριμένα η άποψη που διατυπώνεται εδώ είναι ότι οι έννοιες και οι πρακτικές της ακαδημαϊκής ελευθερίας χρειάστηκαν πολύ χρόνο για να συγκροτηθούν, και δεν έχουν ακόμη πλήρως αποδιαρθρωθεί - αλλά σε ορισμένα είδη πανεπιστημιακών συστημάτων αυτές οι έννοιες και οι πρακτικές διαβρώνονται μέσα από περίπλοκες πρακτικές

* Robert Cowen, Reader, Institute of Education, University of London

ακαδημαϊκής ρουτίνας. Υποστηρίζεται ότι αυτό τείνει να προσλάβει το χαρακτήρα 'κανονικότητας' στα περισσότερα συστήματα πανεπιστημιακής εκπαίδευσης καθώς οι οικονομίες της γνώσης αναπτύσσονται.

Το πανεπιστήμιο δημιουργήθηκε το δωδέκατο αιώνα. Αναπτύχθηκε μέσα από μοναστικά και επισκοπικά σχολεία προηγούμενων αιώνων και υπήρξε αρχικά μια σχολαστική συντεχνία αποτελούμενη από καθηγητές και φοιτητές. Ο Leonhard Froese (1971/72: 136) έχει περιεκτικά διατυπώσει την άποψη:

Η έννοια του πανεπιστημίου αρχικά σήμαινε -όπως προσδιορίστηκε στο Παρίσι το 1213: 'The universitas magistrorum et scholarium or studentium, η ολότητα, η κοινότητα και ο σύνδεσμος δασκάλων και μαθητών, καθηγητών και φοιτητών, που οργανώνονται μεταξύ τους προς την εκπλήρωση των κοινών ερευνητικών τους ενδιαφερόντων'. Εδώ ακριβώς βρίσκονται οι αφετηρίες του θεσμικού ιδεώδους του πανεπιστημίου.

Οι λειτουργίες των πρώτων πανεπιστημίων καθώς και οι παραδόσεις των ακαδημαϊκών εμπεριείχαν τις θεμελιώδεις έννοιες της ακαδημαϊκής ελευθερίας και αυτονομίας. Ακόμη και πριν τη δημιουργία της universitas, το studium generale χαρακτηριζόταν ήδη ως αυτόνομη κοινότητα σοφών που ήταν αφιερωμένη στην έρευνα και στη διάδοση της γνώσης. Στην προσπάθεια αναζήτησης της αλήθειας οι ερευνητές απολάμβαναν το προνόμιο της συζήτησης ριζοσπαστικών απόψεων, ακόμη και στα συγκρουσιακά εκείνα πεδία της φιλοσοφίας και της θεολογίας.

Ασφαλώς το πανεπιστήμιο παρείχε επίσης επαγγελματική κατάρτιση - αυτός υπήρξε ένας διακηρυγμένος στόχος. Το μεσαιωνικό πανεπιστήμιο προπαρασκεύαζε τους σπουδαστές του για τα επαγγέλματα της ιατρικής, του δικαίου, της θεολογίας, της φιλοσοφίας, καθώς επίσης και για τη διδασκαλία. Το Παρίσι έγινε το ευρωπαϊκό κέντρο για τη μελέτη της φιλοσοφίας και της θεολογίας. Η Μπολόνια ήταν το σημαντικότερο κέντρο για τη μελέτη του αστικού και του κανονικού δικαίου, ενώ το Σαλέρνο για την ιατρική. Η Σαλαμάνκα, κατά κύριο λόγο κάτω από την επίδραση της Μπολόνια, ασχολήθηκε με τη διδασκαλία του δικαίου.

Ως αυτόνομη κοινότητα, το πανεπιστήμιο είχε τις δικές του εσωτερικές διαδικασίες ελέγχου. Επίσης διέθετε ένα βαθμό ασυλίας σε σχέση με άλλες αρχές και δεν επιτρεπόταν σε αυτό η είσοδος της αστυνομίας. Με την υποστήριξη αυτών των νέων παραδόσεων και προκειμένου να διασφαλίσουν την αυτονομία και την 'ακαδημαϊκή ελευθερία' οι φοιτητές αγωνίσθηκαν εναντίον των κατοίκων της Σαλαμάνκα. Οι φοιτητές της Μπολόνια, με την υποστήριξη της παπικής εξουσίας, εναντιώθηκαν στην παρέμβαση του Δημοτικού Συμβουλίου. Το μεσαιωνικό πανεπιστήμιο γρήγορα αποτέλεσε μία διεθνή κοινότητα. Οι φοιτητές προέρχονταν από διαφορετικές χώρες και ενθαρρύνονταν να ταξιδεύουν. Όλοι οι απόφοιτοι διέθεταν το προνόμιο της διδασκαλίας οπουδήποτε (*ius ubique docendi*). Γενικότερα, η αρχή αυτή, που ήταν ρητή στις πρώτες Βούλες του Πάπα, εθεωρείτο ως η πεμπτουσία του πανεπιστημίου.

Συγγραφείς όπως για παράδειγμα ο Rashdal (1936), συνήθως χαρακτηρίζουν το μεσαιωνικό πανεπιστήμιο ως μια διαρκή προσπάθεια προάσπισης της αυτονομίας και της ελευθερίας. Ως εκ τούτου οι ιδέες της πανεπιστημιακής κοινότητας, της πανεπιστημιακής αυτονομίας, της ακαδημαϊκής ελευθερίας, της συναδελφικής διοίκησης και ελέγχου καθώς και της διεθνικότητας θεωρήθηκαν ότι προσδιορίζουν την πεμπτουσία του πανεπιστημίου, και όπως όλοι οι ισχυρισμοί περί του 'ουσιωδώς' αληθινού, συγκροτούν μία ιδεολογία. Ασφαλώς συγκροτούν επίσης μία πρακτική και επανεφευρίσκονται σε συγκεκριμένες περιόδους, σε συγκεκριμένους τόπους και με ιδιαίτερους τρόπους. (Η -όπως στην Ιαπωνία της κυβέρνησης Μείγι - ορισμένες φορές αποφεύγονται με προσοχή.)

Η σημαντικότερη σύγχρονη επανεφεύρεση του πλέγματος των ιδεών που συνδέονται με την ακαδημαϊκή ελευθερία λαμβάνει χώρα στη Γερμανία του 19ου αιώνα. Ένα από τα κλασσικά μοντέλα πανεπιστημίου είναι αυτό του Wilhelm von Humboldt (Rohrs, 1995). Το όραμά του περί πανεπιστημίου - που αναβίωσε στη σκέψη του Karl Jaspers (Walters, 1996) - προσδιορίζει τις εξωτερικές του σχέσεις, τις επιστημολογικές προϋποθέσεις και ως εκ τούτου τις εσωτερικές και εξωτερικές διαδικασίες αξιολόγησης, τις εσωτερικές του ιεραρχίες και τις συνακόλουθες εσωτερικές επαγγελματικές σχέσεις.

Όσον αφορά στις εξωτερικές του σχέσεις με το κράτος το Χουμπολτιανό πανεπιστήμιο, με ένα κοινωνιολογικό *leger-de-main*, παραμένει ανεξάρτητο. Ιστορικά και πρακτικά του είχαν αποδοθεί ευρύτατες ελευθερίες στη Γερμανία. Περί τα τέλη της δεκαετίας του 1980 (και ασφαλώς πιο δραματικά ακόμη στη δεκαετία του 1930) αυτές οι ελευθερίες κατέρρευσαν κάτω από οικονομικές και πολιτικές πιέσεις. Στην αυθεντική όμως εκδοχή του, το Χουμπολτιανό πανεπιστήμιο όφειλε να είναι μία αυτόνομη επικράτεια με την ιδιαίτερη αποστολή της. Αυτή η αυτόνομη επικράτεια δημιουργήθηκε και αρχικά περιφρουρήθηκε από το κράτος (Rohrs, 1995: 24-33, Gellert, 1993).

Από επιστημολογική άποψη, το πανεπιστήμιο όφειλε να καλλιεργεί την *Bildung* και την *Wissenschaft* - μορφές εκπαίδευσης, κατανόησης και επιστήμης που βασίζονται σε μια ιδιαίτερη ερμηνεία του ορθού λόγου. Η επιδίωξη της γνώσης και της αλήθειας υπαγόταν στις ιδιαίτερες αρχές του πανεπιστημίου, οι οποίες ήταν εγγενείς των ακαδημαϊκών επιστημών, και αυτή η επιδίωξη δεν παρεμποδιζόταν από κρατικές ή θρησκευτικές παρεμβάσεις (Walters, 1996: 87-88):

...ο Jaspers παρομοιάζει το πανεπιστήμιο με ένα 'Κράτος μέσα στο κράτος' το οποίο βρίσκεται σε διαρκή σύγκρουση με την κρατική εξουσία και την πολιτική χειραγώγηση. Γιατί το πανεπιστήμιο ιδεωδώς ελέγχει το κράτος με τη δύναμη της αλήθειας και όχι με τη βία. Αυτός είναι και ο λόγος άλλωστε για τον οποίο ο καθηγητής οφείλει να αναζητά την αλήθεια, καθώς δεν είναι ούτε δημόσιος υπάλληλος, ούτε μέλος σωματείου, ούτε πολιτικός, ούτε προπαγανδιστής πολιτικών απόψεων. Ενώ ο Jaspers αναγνωρίζει μια συνεργατική σχέση μεταξύ κράτους και πανεπιστημίου, υιοθετεί μία μινιμαλιστική άποψη όσον αφορά στην κρατική παρέμβαση, η οποία κατ' αυτόν περιορίζεται στη δυνατότητα διοικητικής εποπτείας και στην εγγύηση του δικαιώματος του πανεπιστημίου στην ακαδημαϊκή ελευθερία χωρίς περιορισμούς από εξωτερικές πολιτικές, φιλοσοφικές ή θρησκευτικές ιδεολογίες.

Ως εκ τούτου, γενικά, ο διαχωρισμός κράτους και πανεπιστημίου συνειδητά σηματοδοτήθηκε από ένα προσεκτικά δομημένο σύστημα ηθικής το οποίο βασιζόταν στο χωρισμό και στην αμοιβαία πολιτική ουδετερότητα. Η ηθική που συνοδεύει το επιστημολογικό όραμα του πανεπιστημίου είναι αυτή της έρευνας και της αναζήτησης της αλήθειας,

μια παλαιά δέσμευση, από τις μέρες του μεσαιωνικού πανεπιστημίου, που όμως επαναδιατυπώθηκε κάτω από την επίδραση των αρχών της ορθολογικότητας που κήρυξε ο Διαφωτισμός. Η ηθική της αξιολόγησης ήταν αντίστοιχη με εκείνη του επαγγέλματος εντός της συντεχνίας - η οποία υπήρξε το αρχικό μοντέλο του ίδιου του μεσαιωνικού πανεπιστημίου (de Ridder - Symoens, 1996).

Ήταν κυρίως μέσω του Χουμπολτιανού μοντέλου που οι θεματικές του μεσαιωνικού πανεπιστημίου 'εκσυγχρονίσθηκαν' - αυτό επιτελέστηκε κατά τη διάρκεια του δέκατου ένατου και του εικοστού αιώνα, αλλά θα πρέπει να σημειωθεί ότι υπήρξαν ποικίλες εκδοχές, προγενέστερες και μεταγενέστερες του Χουμπολτιανού μοντέλου - για παράδειγμα οι ιδέες των Locke, Arnold και Newman, στην Αγγλία, ή του Jefferson στις ΗΠΑ (στο γνωστό του Σχέδιο για τη Διάδοση της Γνώσης στην Πολιτεία της Βιργίνια). Όλες αυτές οι αντιλήψεις περί πανεπιστημίου υπογραμμίζουν τις παραδοσιακές θεματικές: το πανεπιστήμιο ως κοινότητα, το πανεπιστήμιο ως χώρος ορθολογικής συζήτησης σε διαχωρισμό από την εκκλησία και το κράτος, το πανεπιστήμιο ως σύνολο αυτοδιοικούμενων μελετητών και το πανεπιστήμιο ως διεθνικότητα όσον αφορά στη γνωστική του βάση, στο προσωπικό, στους φοιτητές του και στις πολιτισμικές του παραδοχές. Στο πλαίσιο αυτών των κοινών θεματικών εκείνο που καθιστά την αντίληψη περί πανεπιστημίου της κυβέρνησης Μείγι στην Ιαπωνία τόσο ενδιαφέρουσα είναι το γεγονός ότι δεν έδωσε έμφαση στην ακαδημαϊκή αυτονομία, την ελευθερία της διδασκαλίας και της μάθησης. Το έργο του Πανεπιστημίου του Τόκιο ήταν να εφοδιάσει το εκσυγχρονιζόμενο κράτος της Ιαπωνίας με δημόσιους υπαλλήλους και γραφειοκράτες. Ασφαλώς ο λόγος αυτός συνέτρεχε επίσης στη Γερμανία. Αλλά η ευφυΐα του Humboldt απέβλεπε στη διατήρηση της ισορροπίας του σχοινοβάτη -τουλάχιστον μέχρι την εκβιομηχάνιση της Γερμανίας, την ανάπτυξη της εφαρμοσμένης έρευνας και της στρατοκρατίας προς το τέλος του δέκατου ένατου αιώνα και την τελική πτώση στο φασισμό (Fallon, 1980).

Αναστοχασμός

Ωστόσο αυτή η ερμηνεία του μεσαιωνικού καθώς και του 'εκσυγχρονισμένου μεσαιωνικού' πανεπιστημίου του Humboldt χρειάζεται διεύρυνση. Εκ του γεγονότος ότι η στάση του πανεπιστημίου ως ολότητας ήταν να υπογραμμίζει την 'κοινότητά' του, την ακαδημαϊκή ελευθερία της διδασκαλίας και της μάθησης, την ανεξαρτησία από το κράτος και την εκκλησία, δεν συνάγεται ότι η ακαδημαϊκή ελευθερία υπήρξε χωρίς περιορισμούς - χωρίς δομή, χωρίς περίπλοκες μορφές ελέγχου, χωρίς επιτήρηση. Τι είδος επιτήρησης επικράτησε και ποια ήταν η κοινωνική δόμηση της ακαδημαϊκής ελευθερίας;

Από κοινωνιολογική σκοπιά μπορεί να υποστηριχθεί ότι υπήρχαν σημαντικοί κοινωνικοί περιορισμοί σε αυτό που μπορούσε να θεωρηθεί ως γνώση ή καλή ακαδημαϊκή επίδοση - γιατί, από κοινωνιολογική άποψη, το πανεπιστήμιο, στο πλαίσιο του μεσαίωνα και της Γερμανίας, καθώς και στις διάφορες γερμανικές εκδοχές του που εξήχθησαν εκτός Γερμανίας (στη Σουηδία κ.λπ), μπορεί να θεωρηθεί ως συντεχνία. Οι συντεχνίες, πρακτικά και κοινωνιολογικά, έχουν κανόνες.

Το μοντέλο της 'συντεχνίας' αντλεί τη γένεσή του από την έννοια της Gemeinschaft - μία φαντασιακή κοινότητα που ενώ είναι ιεραρχική, λειτουργεί στη βάση αντιδράσεων 'πρόσωπο με πρόσωπο', μία αίσθηση κοινής ταυτότητας, και μία αρχή ισότητας που ακολουθεί την τελετή της εισαγωγής. Στο συντεχνιακό μοντέλο η επιτήρηση είναι προσωπική, εσωτερική, αφορά στην υπόληψη και στην όλη προσωπικότητα. Η επιτήρηση λειτουργεί καλύτερα όταν εσωτερικεύεται, π.χ. η εσωτερίκευση μιας επαγγελματικής ηθικής. Στη 'συντεχνία' η συλλογή πληροφορίας είναι άτακτη, προσωποποιημένη και ανεκδοτολογική. Στη 'συντεχνία' η διοίκηση ασκείται εντός, από και μέσω της φαντασιακής κοινότητας, η οποία είναι ταυτόχρονα και το 'διπλωματικό της σώμα' - ασχολείται με τις εξωτερικές της σχέσεις.

Όλα αυτά τα ζητήματα συμπεκνώνονται στο ρόλο του καθηγητή. Αντιπροσωπευτικό παράδειγμα αποτελεί το ίδιο το γερμανικό πανεπιστήμιο του δέκατου ένατου και των αρχών του εικοστού αιώνα. Οι εσωτερικές σχέσεις, προσωπικές και επαγγελματικές, κυριαρχούνταν από τον Καθηγητή (Gellert, 1993). Αυτού του είδους οι καθηγητές, ως

επικεφαλής επιστημονικών πεδίων, ήταν σε μεγάλο βαθμό ανεξάρτητοι: ημι-μονάρχες υπόκειντο μόνο στον έλεγχο και την ισορροπία της κριτικής αντιπαράθεσης εντός του πανεπιστημίου ή στην κρίση της (διεθνούς) επιστημονικής κοινότητας μετά τη δημοσίευση. Οι σχέσεις των καθηγητών με τους συναδέλφους τους - Dozente και σπουδαστές - ήταν ιεραρχικές, αντίστοιχες με αυτές μεταξύ του μάστορα (master) και του μαθητευόμενου. Η ισότιμη κρίση, που κυριαρχούνταν από τον καθηγητή, ήταν το κριτήριο της ποιότητας. Ως εκ τούτου οι διαδικασίες αξιολόγησης ήταν βασισμένες σε καθαρές αρχές αποκλεισμού. Το μοντέλο των επαγγελματικών σχέσεων ήταν αντίστοιχο εκείνου της συντεχνίας. Η είσοδος στη συντεχνία προϋπέθετε τη Habilitation, η κατοχή της οποίας ήταν αναγκαία, αλλά όχι ικανή συνθήκη για την απόκτηση ακαδημαϊκής θέσης.

Ωστόσο, σε αρκετές χώρες, τα πανεπιστήμια δεν είναι πλέον συντεχνίες, με την κοινωνιολογική έννοια του όρου. Η εκβιομηχάνιση, η ανάπτυξη της οργανωμένης επιστήμης, η χρήση των πανεπιστημίων ως εθνικών πόρων σε καιρό πολέμου, ο πολλαπλός δανεισμός ποικίλων πανεπιστημιακών μοντέλων - αμερικανικού, σοβιετικού, γαλλικού, αγγλικού τύπου - καθώς επίσης και η αποικιοκρατία και η κατάκτηση έχουν προκαλέσει σημαντικές αποκλίσεις από το Χουμπολτιανό μοντέλο - ακόμη και τάσεις αποφυγής του. Τα πανεπιστημιακά συστήματα έχουν υποστεί τις συνέπειες της κρατικής παρέμβασης, των αντιλήψεων περί 'αποδοτικότητας' και της αγοραίας πλαισίωσης.

Σχεδόν παντού αποδόθηκε έμφαση στη 'διοίκηση' του πανεπιστημίου με νέους τρόπους και έγινε αρκετή συζήτηση για την κρίση, την παγκοσμιοποίηση, τις οικονομίες της γνώσης, τον διεθνή οικονομικό ανταγωνισμό, καθώς επίσης και για ποικίλες μορφές εκσυγχρονισμού των οργανισμών του δημόσιου τομέα. Στην Αγγλία οι αλλαγές, συμπεριλαμβανομένων και αυτών στην ανώτατη εκπαίδευση, υπήρξαν δραματικές. Αλλά σε πολλές αγγλόφωνες χώρες, με διαφορετικό βαθμό έμφασης και με διαφορετικές πολιτισμικές προσμίξεις, η κατάλληλη 'διοίκηση' του πανεπιστημίου έγινε η πανάκεια για την επίλυση της εθνικής κρίσης παραγωγικότητας, της αδυναμίας ανταγωνισμού στις διεθνείς αγορές, της προσαρμογής στον εικοστό πρώτο αιώνα κ.λπ.

Η ιδέα της 'διοίκησης' των πανεπιστημίων, ιδιαίτερα για την Αγγλία, είναι μια καινούργια ιδέα και η ταχύτητα των αλλαγών είναι τεράστια (Scott, 1995: 61). Τα αγγλικά πανεπιστήμια τώρα ανταγωνίζονται με τα άλλα πανεπιστήμια για κύρος και φήμη, αλλά αυτό το κύρος και η φήμη αποτιμάται από δημόσια όργανα μέτρησης (όπως ο Εθνικός Οργανισμός Αξιολόγησης της Έρευνας στην Αγγλία). Το πανεπιστήμιο βρίσκεται εντός ενός ανταγωνιστικού οικονομικού περιβάλλοντος, πράγμα που σημαίνει ότι θα πρέπει να προσελκύσει εξωτερικούς πελάτες (φοιτητές, ερευνητικά ιδρύματα) προκειμένου να διασφαλίσει την επιβίωσή του (Cowen, 1991). Συνεπώς το αγγλικό πανεπιστήμιο χρειάζεται να διοικηθεί - πρέπει να παρακολουθεί την πρόοδό του στις εσωτερικές και εξωτερικές αγορές και να προσαρμόσει τη συμπεριφορά του εντός κύκλων αξιολόγησης προκειμένου να διατηρήσει τη φήμη του στην αγορά, μερίδιο στην αγορά και ανταμοιβή από την αγορά.

Από εξωτερική άποψη το αγγλικό πανεπιστήμιο σήμερα επηρεάζεται σημαντικά από το κεντρικό κράτος το οποίο θέτει τους κανόνες του παιχνιδιού. Είναι το κράτος εκείνο που προσδιορίζει τα κριτήρια με τα οποία αποτιμάται η επίδοση - στο πλαίσιο μιας ρητορικής περί 'ελέγχου της ποιότητας'. Η αυτόνομη επικράτεια του Χουμπολτιανού πανεπιστημίου δέχεται εισβολή. Η πολιτική και οικονομική απόσταση ανάμεσα στο αγγλικό πανεπιστήμιο και το κράτος - που τόσο έντονα υπογραμμίσθηκε στο παρελθόν με την ανεξαρτησία της τέως Επιτροπής Επιχορήγησης των Πανεπιστημίων, η οποία με την καλή πίστη του κράτους κυριαρχήθηκε από ακαδημαϊκούς - καταλύθηκε για να δημιουργηθεί μια ηθική ανταγωνισμού και αποτελεσματικότητας. Σήμερα το αγγλικό πανεπιστήμιο οφείλει να παράγει αγοραία, εμπορεύσιμη, πραγματιστικά χρήσιμη γνώση, ανταποκρινόμενο στη ζήτηση των πελατών του (φοιτητών, φορέων χρηματοδότησης της έρευνας).

Η παραγωγή γνώσης του πανεπιστημίου οφείλει επίσης να είναι μετρήσιμη - ειδικά η επίδοση δεν είναι δυνατόν να εκτιμηθεί. Κατά συνέπεια λαμβάνονται διοικητικές αποφάσεις περί της διαφοροποιημένης αξίας γνωστικών προϊόντων σε αναφορά με κανόνες και κριτήρια που έχουν τεθεί από εξωτερικούς παράγοντες.

Σήμερα οι επαγγελματικές σχέσεις που έχουν τη μεγαλύτερη σημασία εντός του πανεπιστημίου είναι εκείνες μεταξύ αυτών που διοικούν και εκείνων που παράγουν ακαδημαϊκά προϊόντα (τους καθηγητές και τους συμβεβλημένους ερευνητές)· μεταξύ της διοίκησης και των εσωτερικών πελατών (των φοιτητών)· μεταξύ της διοίκησης και των εξωτερικών πελατών (ερευνητικοί φορείς). Στο πλαίσιο αυτού του τύπου σχέσεων οι ακαδημαϊκοί υπόκεινται σε κανόνες αναμενόμενης επίδοσης και αξιολόγησης που ισχύουν στο δημόσιο τομέα, έναν τομέα που κυριαρχείται από το διοικητικό σύστημα. Η διοίκηση του πανεπιστημίου, με τη σειρά της, είναι κατ' ανάγκη δεκτική σε εξωτερικούς κανόνες που προσδιορίζουν τη δική της επίδοση ως διοικητικής ομάδας.

Ως εκ τούτου - και με τις συνακόλουθες συνέπειες για την ακαδημαϊκή ελευθερία - οι αξιολογικοί κανόνες μετατοπίστηκαν από τις προσωποποιημένες κρίσεις των ακαδημαϊκών αρχών (των καθηγητών) σε γενικευμένους κανόνες: μέτρηση μέσω γραφειοκρατικών και τυποποιημένων κανόνων, η ροή της επιστημονικής παραγωγής, οι διαδικασίες διδασκαλίας και ικανοποίησης των πελατών. Τα αγγλικά πανεπιστήμια σήμερα εργάζονται μέσα στο πλαίσιο της 'αποδοτικότητας' - με την έννοια που ο Lyotard δίνει στον όρο - (Cowen, 1996) όπως αυτή οριοθετείται από εθνικούς κανόνες. Η επιστημολογική ηθική μετατοπίζεται προς την παραγωγή μετρήσιμης και πραγματιστικά χρησιμοθηρικής γνώσης (όπως απαιτείται από τους καταναλωτές και τους πελάτες). Οι επαγγελματικές σχέσεις όσων εργάζονται στο πανεπιστήμιο υπόκεινται στην οργάνωση της διοίκησης. Η παραδοσιακή ακαδημαϊκή κουλτούρα - του είδους που εμπνεύσθηκαν ο Humboldt και ο Jaspers - εκτοπίζεται και σχέσεις καθαρά συμβατικές κυριαρχούν και υποκαθιστούν, εκείνες της υποχρέωσης.

Αντίστοιχες -αλλά όχι ταυτόσημες - διαδικασίες ακολουθούνται στην Αυστραλία, στον Καναδά και στην Αγγλία (Cowen, 1996b), είναι δε ιδιαίτερα σημαντικό να σημειωθεί ότι το πλαίσιο αυτών των μετατοπίσεων διαφέρει. Στις Ηνωμένες Πολιτείες, σε μεγάλο βαθμό η παρέμβαση του κράτους ασκείται στο επίπεδο των Πολιτειών, όπως στην περίπτωση της Νέας Υόρκης ή της Καλιφόρνιας (Franzosa, 1996). Αντίστοιχα στον Καναδά η παρέμβαση του κράτους συχνά ασκείται

στο επίπεδο των επαρχιών (Mallea, 1996). Αλλά και στις δύο χώρες γίνεται λόγος σε επίσημες εκθέσεις για εθνική κρίση - ενώ πρόσφατα το ενδιαφέρον στρέφεται στην αποδοτικότητα του πανεπιστημιακού συστήματος (και της ανώτερης εκπαίδευσης) γενικά. Εκ των τριών αυτών περιπτώσεων η Αγγλία (και το Ηνωμένο Βασίλειο) είναι η πλέον ακραία. Η Αγγλία σήμερα διαθέτει εθνικούς κανόνες, εθνικούς τύπους χρηματοδότησης και εθνικά αποτελέσματα, όπως αυτά προσδιορίζονται από εθνικούς φορείς στη βάση εθνικών μετρήσεων ανά τετραετία. Η Αγγλία διαθέτει το πλέον ευρύ (και δύσκαμπτο) σύστημα για τη μέτρηση της αποδοτικότητας.

Ως εκ τούτου υποστηρίζω ότι γεννήθηκε ένα νέο είδος πανεπιστημίου τόσο μέσα από αυτές τις διακηρύξεις περί εθνικής κρίσης -σε μια σειρά από έθνη, αλλά ιδιαίτερα στην Αγγλία - όσο και μέσα από τις ιδεολογίες που επαγγέλλονταν την επίλυση της κρίσης. Το 'Πανεπιστήμιο' μεταρρυθμίζεται εντός αυτής της ιδεολογίας και επαναπροσδιορίζεται προκειμένου να αποτελέσει μέρος της λύσης. Στις λύσεις αυτές η 'ακαδημαϊκή ελευθερία' περιθωριοποιείται με διαδικασίες ρουτίνας, καθόλου δραματικές. Με μια έννοια, εξαφανίζεται κάτω από την επίδραση της 'διοίκησης' και της διοικητικής και κρατικής επιτήρησης.

Το πλαίσιο εντός του οποίου συμβαίνουν αυτά περιλαμβάνει τουλάχιστον τρεις σημαντικές διαστάσεις. Το διεθνές περιβάλλον αντιμετωπίζεται ως κατά βάσιν οικονομικό · το 'Πανεπιστήμιο' θεωρείται ως ένα σύνολο εθνικών θεσμών ποικίλης 'ποιότητας' · οι λύσεις μπορούν να διευθετηθούν διοικητικά. Κάθε μία από αυτές τις υποθέσεις, αν τις αντιμετωπίσει κανείς ως σοβαρές, φέρουν τις δικές τους αδυναμίες και δημιουργούν τους δικούς τους κινδύνους όσον αφορά στο ζήτημα της ακαδημαϊκής αυτονομίας όπως αυτό προσδιορίστηκε προηγουμένως. Αυτό δεν σημαίνει ότι αρνούμεθα την ενδεχόμενη ακρίβεια αναλύσεων που επιχειρούν να προσδιορίσουν αυτό που φαίνεται ότι συμβαίνει σε παγκόσμια κλίμακα και σε μια σειρά κοινωνικών πλαισίων. Το διεθνές περιβάλλον, ως προς αρκετά κριτήρια και αναλύσεις, πράγματι 'παγκοσμιοποιείται' οικονομικά. Συντρέχουν δε αρκετές ενδείξεις για το ότι οι όροι του διεθνούς οικονομικού ανταγωνισμού θα πρέπει να κατανοηθούν μέσω της ιδέας της παγκόσμιας

οικονομίας της γνώσης. Ήδη οι δομές της εθνικής έρευνας και ανάπτυξης βρίσκονται υπό αναθεώρηση στην Αυστραλία, στη Βρετανία, στον Καναδά κλπ.

Στο πλαίσιο αυτό, το ερώτημα που εγείρεται είναι σε ποιο βαθμό θα έπρεπε να ενθαρρύνεται το πανεπιστήμιο, ιδιαίτερα από δημοκρατικά εκλεγμένες κυβερνήσεις, να συμβάλλει στον επαναπροσδιορισμό των δεξιοτήτων και του ερευνητικού δυναμικού του έθνους-κράτους. Το ερώτημα είναι σε ποιο βαθμό το πανεπιστήμιο θα εξέπιπτε σε μια καθαρά τεχνική δραστηριότητα, στο πλαίσιο συγκεκριμένων κανόνων για τη μέτρηση της απόδοσης των πανεπιστημίων.

Από κοινωνιολογική άποψη, υποστηρίζεται εδώ ότι απαιτείται από τα πανεπιστήμια να συμπεριφέρονται ως σωματεία, σωματεία γνώσης, που συναγωνίζονται σε οικονομίες όπου ο πλούτος - ιεραρχίες πλούτου σε εθνικό και διεθνές πλαίσιο - δημιουργείται στη βάση του ελέγχου της τεχνολογίας της πληροφορίας, της βιοτεχνολογίας, και άλλων εν γένει 'λεπτών' ('soft') τεχνολογιών. Αλλά εάν τα πανεπιστήμια ερμηνευθούν ως σωματεία, - και ιδιαίτερα ως σωματεία παραγωγής γνώσης τα οποία ανταγωνίζονται προκειμένου να δημιουργήσουν νέες τεχνολογίες γνώσης (όπως ο έλεγχος του Έιτς, θεραπείες για τον καρκίνο, ταχύτερη ακόμη μετάδοση της πληροφορίας, των μέσων ενημέρωσης κ.α.) τότε η ακαδημαϊκή ελευθερία επανατοποθετείται ριζικά. Επανατοποθετείται ριζικά γιατί δεν τοποθετείται πλέον σε έναν χώρο (σε ένα locus) όπου οι παραβιάσεις είναι καθαρές. Αποτελεί αντικείμενο λεπτής διαπραγμάτευσης στη δυτική κοινωνική διαδικασία της παραγωγής γνώσης και της κρατικής επιτήρησης θεσμών που υπόκεινται σε ασφυκτικές μετρήσεις της επίδοσης.

Υποθετικά λοιπόν, εάν αυτό που αποκαλέσαμε 'εκσυγχρονισμένο μεσαιωνικό' πανεπιστήμιο μπορούσε να ερμηνευθεί ως συντεχνία, με συντεχνιακού τύπου μορφές επιτήρησης και κοινωνικού ελέγχου, τότε ποιες θα ήταν οι μορφές επιτήρησης και κοινωνικού ελέγχου που αντιστοιχούν σε σωματεία καθώς τα πανεπιστήμια πλέον προσλαμβάνουν νέα χαρακτηριστικά;

Σε ένα σωματειακό μοντέλο το ιδεολογικό συχνά εκφράζεται λακωνικά σε μια Δήλωση Αποστολής και εξειδικεύεται λεπτομερώς στα όργανα της διοίκησης, όπως η Επιτροπή των Διευθυντών ή η

Ανώτερη Διοίκηση (στο πανεπιστήμιο μεταλλαγμένη σε 'ανώτερο ακαδημαϊκό προσωπικό'). Η Δήλωση Αποστολής στο 'σωματείο' αποτελεί την ιδεολογική διαμεσολάβηση ανάμεσα στο εξωτερικό και το εσωτερικό. Η πρακτική διαμεσολάβηση ανάμεσα στο εξωτερικό και στο εσωτερικό είναι η χρηματοδότηση. Η εσωτερική ιδεολογική και πρακτική διαμεσολάβηση είναι η έννοια της 'επίδοσης', που ενσωματώνει έννοιες όπως προϊόν, ποιότητα και εκπλήρωση της αποστολής. Στο σωματειακό μοντέλο, η επιτήρηση αποπροσωποποιείται, αποστασιοποιείται και προσδιορίζεται από γραπτούς κανόνες, αναφέρεται δε στην πλευρά του προσώπου που αφορούν στην επίδοση. Η επιτήρηση θεωρείται ότι ασκείται αποτελεσματικότερα όταν είναι εξωτερική, π.χ. όταν έχει το χαρακτήρα ρουτίνας μέσα στο χρόνο, όταν επιτελείται με ρητά καθολικά κριτήρια και υπόκειται σε διοικητικούς προσδιορισμούς. Στο 'σωματείο' η συλλογή πληροφορίας είναι συστηματική, κανονική, ποσοτικοποιημένη, συγκεντρωποιημένη γραφειοκρατικά. Η σωματειακή διοίκηση δεν μπορεί να ασκηθεί χωρίς πληροφορία και ο χρονικός ορίζοντας για δράση είναι περιορισμένος: οι όποιες αναπροσαρμογές επισυμβαίνουν εντός ενός ασταθούς εξωτερικού σύμπαντος.

Οι συνέπειες είναι ότι στο 'σωματείο' η επιτήρηση της επίδοσης, των εξωτερικών σχέσεων και της δραστηριότητας της υποομάδας γίνεται παν-οπτική (Harrison, 1994). Το ίδιο το σύστημα πληροφόρησης έχει συγκροτηθεί προκειμένου να επιτελέσει αυτό το στόχο - και απαιτεί τη συνεργασία εκείνων που βρίσκονται υπό επιτήρηση. Το σύστημα εντέλει λειτουργεί ομαλά όταν οι ιδέες της διοίκησης περί ροής της πληροφορίας και αποδοτικότητας εσωτερικεύονται από τους επιτηρούμενους, π.χ. όταν μέλη του σωματείου αρχίζουν να αναπτύσσουν προσαρμοστικότητα χωρίς να έχουν ανάγκη να φρεσκάρουν τη μνήμη τους ανατρέχοντας στους γραπτούς κανόνες επίδοσης. Για παράδειγμα οι άνθρωποι γνωρίζουν ότι τα βιβλία είναι πιο σημαντικά από την επιμέλεια συλλογικών τόμων. Γνωρίζουν επίσης ότι βιβλιοκριτικές δεν θα έπρεπε να γράφονται ή θα έπρεπε να είναι χαμηλής προτεραιότητας. Αυτή η πλήρης εσωτερίκευση των κανόνων σημαίνει ότι το σύστημα διοίκησης λειτουργεί καλά: τα άτομα ελέγχουν τις δικές τους τάσεις απόκλισης από τους ρητά διατυπωμένους κανόνες επίδοσης, που σήμερα πλέον

αποτελούν ρουτίνα.

Ένα σύστημα διοίκησης σαν αυτό, επιδέχεται διαρκώς αναπροσαρμογές και ρυθμίσεις. Όλο και περισσότερες επιμέρους πληροφορίες μπορούν να συλλεγούν όλο και περισσότερη επιτήρηση μπορεί να επινοηθεί. Είναι θέμα τεχνικής - τα ουσιώδη είναι καλοί υπολογιστές και ένα καλά δομημένο (και αναδομούμενο) σύστημα διαχείρισης της εκπαιδευτικής πληροφορίας. Υπάρχουν πολλά να διοικηθούν.

Ως χαρακτηριστικό παράδειγμα μπορεί να αναφερθεί η Αγγλία όπου το ισχύον και το αναδυόμενο σύστημα επιτήρησης της παιδαγωγικής πρακτικής, της ερευνητικής επίδοσης και της αξιολόγησης, τόσο του προσωπικού όσο και των φοιτητών, είναι ασφυκτικό και σπασμένο σε μικρά κομμάτια. Η επίδοση βιομηχανοποιείται. Η γνώση, στη βασική διδασκαλία, ακόμη και στο επίτεδο της προετοιμασίας για τη διδακτορική έρευνα, έχει διασπαστεί σε μικρά κομμάτια - επαναλαμβανόμενους κανόνες (modularized). Η ερευνητική επίδοση έχει διασπαστεί σε μετρήσιμες ενότητες: βιβλία, επιμέλειες συλλογικών τόμων, άρθρα (ακαδημαϊκά), άρθρα (επαγγελματικά), 'άλλες δημοσιεύσεις', και ούτω καθεξής. Φοιτητές και προσωπικό αξιολογούνται 'με το κομμάτι'. Συνολικά, η τάση δεν είναι απλώς να διαχωριστεί η διδασκαλία από την έρευνα και τη γενική εκπαίδευση μέσα στο 'πανεπιστήμιο'. Υπάρχει επίσης η τάση να διαχωριστεί η ίδια η διδασκαλία σε επιμέρους περιοχές ικανότητας (ευκρίνεια των εξειδικευμένων στόχων του μαθήματος, 'σχετική' βιβλιογραφία, τρόπος παρουσίασης του υλικού). Επίσης υπάρχει η τάση να διαχωριστεί η ερευνητική δραστηριότητα σε επιμέρους κατηγορίες αξιολογούμενης επίδοσης. Κατ' αυτόν τον τρόπο η αξιολόγηση καθίσταται απλουστευτική και η παρέμβαση της διοίκησης δυνατή. Οτιδήποτε είναι λάθος γίνεται ορατό. Δεν επιτεύχθηκε απλώς η διαφάνεια. Επιτεύχθηκε η διαφάνεια για τη διοίκηση.

Ως εκ τούτου, στην Αγγλία η πρόσφατη έμφαση της πολιτικής εντοπίζεται στη συγκρότηση πανεπιστημίων που μπορούν να διοικηθούν. Το παλαιότερο όραμα περί πανεπιστημίου έχει χαθεί μέσα στις μηχανεύσεις του διοικητισμού που συγκροτείται κάτω από ισχυρές εξωτερικές πιέσεις εκ μέρους του κράτους ως εγγυητή της 'ποιότητας'.

Αλλά όπως ήδη αναφέρθηκε, τα 'Πανεπιστήμια' ιστορικά αποτέλεσαν μία εναλλακτική φωνή απέναντι σε αυτές της εκκλησίας και του κράτους. Τα πανεπιστήμια το έπραξαν αυτό στη βάση της πνευματικής τους αυτονομίας - της ακαδημαϊκής τους ελευθερίας, αν θέλετε - και αποτέλεσαν μία κριτική εναλλακτική φωνή. Η σύγχρονη κρίση - παγκοσμιοποίηση και διεθνής ανταγωνισμός, η πίεση προκειμένου να γίνουμε μία κοινωνία της γνώσης - να γίνουμε νεόπλουτοι - δεν είναι ακριβώς μία οικονομική κρίση. Είναι πολιτισμική κρίση. Πώς - με ποια έννοια και σε ποιο πλαίσιο - θα μπορούσε πλέον να κατανοηθεί η 'ακαδημαϊκή ελευθερία'; Ο αναστοχασμός πάνω σε αυτό είναι το αντικείμενο των συμπερασμάτων μου.

Συμπεράσματα

Νομίζω ότι είναι προτιμότερο να αρχίσω με το προφανές. Η ακαδημαϊκή ελευθερία συγκροτήθηκε πολιτικά, εντός ενός συγκεκριμένου πολιτικού, οικονομικού και πολιτισμικού συγκείμενου σε ιδιαίτερες ιστορικές συνθήκες και αποτελεί τμήμα ενός ιδεολογικού μηχανισμού ο οποίος προσφέρει μία γενική αρχή για την προάσπιση συγκεκριμένων συμφερόντων. Η προστασία την οποία αρχικά παρείχαν στο πανεπιστήμιο και στην ακαδημαϊκή ελευθερία οι Παπικές Βούλες, καθώς και η ιδέα της άδειας διδασκαλίας οπουδήποτε, ήταν μια εκδήλωση της οικουμενικότητας - των οικουμενικών συμφερόντων της Εκκλησίας έναντι των τοπικιστικών συμφερόντων των βασιλέων και των πολιτών. Αντίστοιχα, μεταγενέστερες εκδηλώσεις της ακαδημαϊκής ελευθερίας του πανεπιστημίου ήταν εκείνες που του αναγνώριζαν τη δυνατότητα να μεταδίδει τις πιο αξιόλογες μορφές γνώσης που ευνοούσαν οι ορθολογικότητες του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού. Οι ιδέες του Locke σχετικά με την εκπαίδευση του gentleman στο πανεπιστήμιο είχε ως προϋπόθεση μια συγκεκριμένη ταξική διάρθρωση, ήταν δε μια δήλωση περί της διαμόρφωσης της πολιτικής ελίτ - παράλληλα με τις ρητά διατυπωμένες αρχές για την καλλιέργεια της σκέψης και τη φύση της δημοκρατίας. Ακόμη και το κλασικό όραμα του Humboldt - ελευθερία της διδασκαλίας και της μάθησης - εκφράζει (α) μια πολύ προσεκτικά διαμορφωμένη σχέση ανάμεσα στο πανεπιστήμιο και στο κράτος, (β) την ελευθερία της καθηγεσίας του καθηγητή (χωρίς

απαραίτητα να διδάσκει καλά) και (γ) την ελευθερία ορισμένων - εκείνων που μπορούν να αξιοποιήσουν την ευκαιρία και διαθέτουν τους πόρους - ώστε να εκπαιδεύονται οπουδήποτε θελήσουν και για μεγάλο χρονικό διάστημα. Αυτός ο τύπος σχέσης υπήρξε προς το συμφέρον τόσο του κράτους (και της ανανέωσής του στην Πρωσία) όσο και του πανεπιστημίου. Είχε τις ρίζες του στην εθνική, πολιτισμική και οικονομική συγκρότηση της Γερμανίας του 19ου αιώνα. Συνδεόταν άρρηκτα με την ταξική διάρθρωση και τη διαμόρφωση της πολιτικής, πολιτισμικής και γραφειοκρατικής ελίτ. Το 'πλέον ελεύθερο' από όλα τα σύγχρονα συστήματα - η Επιτροπή Χρηματοδότησης των Πανεπιστημίων στην Αγγλία - επέτρεψε αξιοσημείωτη θεσμική αυτονομία σε μια περίοδο όπου η ακαδημαϊκή ελευθερία της διδασκαλίας και της μάθησης δεν ήταν υπό σοβαρή αμφισβήτηση. Αλλά το κοινωνικό πλαίσιο αυτής της θεσμικής αυτονομίας και των ακαδημαϊκών ελευθεριών ήταν η προετοιμασία της πολιτικής, πολιτισμικής, επαγγελματικής και οικονομικής ελίτ μέσα από παραδοσιακές διαδικασίες εντός πανεπιστημιακών συστημάτων μικρής κλίμακας.

Αντίστοιχα, οι πολιτικές για την ακαδημαϊκή ελευθερία συνήθως καθίστανται σαφείς όταν αυτή διακυβεύεται: η παρέμβαση στον προσδιορισμό της επιστήμης της Ιστορίας και των κοινωνικών επιστημών από τα φασιστικά, απολυταρχικά ή μεσσιανικά κράτη και η εκδίωξη από το πανεπιστήμιο ολόκληρων ομάδων ανθρώπων (όπως των γυναικών, των Εβραίων ή των αθεϊστών). Η παλαιά κατηγορία της διαφθοράς της νεολαίας (ή και του ίδιου του κράτους) επαναλαμβάνεται μέσα σε νέα πλαίσια ανά τους αιώνες. Αλλά πρόσφατα στην Αγγλία τα πανεπιστήμια διεθνοποιούνται εκ νέου, τόσο όσον αφορά στο προσωπικό τους, όσο και στις ροές φοιτητών. Στην Αγγλία και στην Ευρώπη τα ακαδημαϊκά προσόντα τυποποιούνται ραγδαία με αποτέλεσμα το *ius ubique docenti* να επανέρχεται ως πιθανή πρακτική. Πρόσφατα στην Αγγλία κανένας Blonski ή Shatsky δεν εξαφανίστηκε ούτε πυροβολήθηκε από το κράτος, κανείς σύγχρονος Σωκράτης δεν εξαναγκάσθηκε να πει Κώνειο (εκτός από το Κώνειο της μαζικής κοινωνικής και επαγγελματικής προαγωγής). Κατά συνέπεια, υπό ποια έννοια μπορούμε να μιλάμε για παρεμπόδιση της ακαδημαϊκής ελευθερίας;

Δεν νομίζω ότι είναι δυνατόν να μιλάμε για παρεμπόδιση της ακαδημαϊκής ελευθερίας σε δομικά σταθερές φιλελεύθερες δημοκρατικές κοινωνίες - παρά μόνο ίσως με τους όρους της πολιτικής ορθότητας αμερικανικού τύπου. Νομίζω ωστόσο ότι μπορούμε να μιλάμε για διάβρωση της ακαδημαϊκής ελευθερίας και θα ήθελα να σκιαγραφήσω τέσσερις τρόπους με τους οποίους συμβαίνει αυτή η διάβρωση.

Πρώτον, ένας μεγάλος αριθμός πανεπιστημίων μπορούν σήμερα να χαρακτηρισθούν ως 'προσανατολισμένα προς την αγορά'. Αυτό δεν σημαίνει απλώς ότι υπάρχουν μέσα σε ένα εξωτερικό περιβάλλον ανταγωνισμού για χρηματοδότηση και πελάτες. Το περιβάλλον της εσωτερικής τους λειτουργίας αφορά στη μερίδα που διαθέτουν στην αγορά (π.χ. αποφοίτηση υποψήφιων διδασκτόρων και μεταπτυχιακών φοιτητών), την 'προστιθέμενη' αξία των σπουδών και το ρυθμό παραγωγής βιβλίων και ακαδημαϊκών άρθρων. Η ποσότητα μετράει. Τα τμήματα 'αμείβονται' με βάση την ποσότητα - πράγμα που σημαίνει ότι ελέγχουν σπάνιους πόρους όπως αίθουσες, γραμματείς ή ακόμη και προσωπικό ακριβώς διότι η επίδοσή τους προσμετράται ποσοτικά. Αυτά τα χαρακτηριστικά προσλαμβάνουν ίσως την πιο ακραία μορφή τους στην Αγγλία, αλλά παρόμοια μοντέλα απαντώνται στην Αυστραλία, στον Καναδά και στη Νέα Ζηλανδία. Αντίστοιχες μορφές εμφανίζονται στο Βέλγιο, στην Ολλανδία και ακόμη και στη Δανία, στη Νορβηγία και στη Σουηδία - με διαβαθμίσεις όσον αφορά στην ένταση του φαινομένου. Η ποιότητα της παραγωγής γίνεται συνώνυμη με την ποσότητα της παραγωγής - γιατί αυτοί είναι οι κανόνες του ανταγωνισμού - και ο λόγος περί ακαδημαϊκής αριστείας μετατοπίζεται στο λόγο για τον ανταγωνισμό, τους πελάτες, το εισόδημα, τις δαπάνες και το μερίδιο στην αγορά. Το πανεπιστήμιο δρα ως εάν να ήταν επιχείρηση - και ο λόγος του είναι αυτός της επιχείρησης.

Δεύτερον, προκειμένου να επιτύχουν τα πανεπιστήμια αυτούς τους στόχους εντός του περιβάλλοντος της αγοράς οφείλουν να μεγιστοποιήσουν το προϊόν τους. Για το σκοπό αυτό οφείλουν να διοικούνται 'καλά', που σημαίνει να διοικούνται προκειμένου να μεγιστοποιούν την παραγωγή τους. Η μεγιστοποίηση της παραγωγής, σύμφωνα με τους γνωστούς κανόνες του ανταγωνισμού είναι εκείνο το

οποίο συνιστά την καλή διοίκηση. Η αποτυχία της αύξησης της παραγωγής συνιστά κακή διοίκηση - η οποία ξαφνικά εκλαμβάνεται ως συνώνυμο της κακής ακαδημαϊκής ηγεσίας. Η 'καλή ακαδημαϊκή ηγεσία' αίφνης μετατοπίζεται στην 'αποδοτική διοίκηση των ακαδημαϊκών'. Το ζήτημα είναι συγκλονιστικό αν τοποθετηθεί με αυτόν τον τρόπο. Αυτοί που επαγγέλλονται και παρέχουν ακαδημαϊκή ηγεσία αντικαθιστώνται από εκείνους οι οποίοι διοικούν και οργανώνουν τους ακαδημαϊκούς. Ο λόγος περί ακαδημαϊκής ηγεσίας μετατοπίζεται σε λόγο περί επιτυχούς διοίκησης.

Τρίτον, αυτές οι δύο διαδικασίες βρίσκονται στο απόγειό τους όταν οι κανόνες του ανταγωνισμού είναι εθνικοί κανόνες. Είναι π.χ. δυνατόν, όπως συμβαίνει στην περίπτωση των παραδειγμάτων της Αυστραλίας ή της Γαλλίας όσον αφορά στον 'έλεγχο ποιότητας' των πανεπιστημίων, να ζητηθεί από κάθε πανεπιστήμιο να προσδιορίσει τους 'στόχους' του - και ακολούθως το πανεπιστήμιο κρίνεται σε σχέση με τη δική του δήλωση περί επιθυμητής επίδοσης. Κάθε δήλωση μπορεί να είναι διαφορετική. Κάθε πανεπιστήμιο μπορεί να προσδιορίσει μία διαφορετική φιλοδοξία, μία διαφορετική εκδοχή αριστείας. Σε ένα μοντέλο εθνικών κανόνων, όπως της Αγγλίας, όλα τα πανεπιστήμια (σήμερα είναι περίπου 100) υπόκεινται στους ίδιους κανόνες επίδοσης. Τα κριτήρια επίδοσης ('αριστείας') τυποποιούνται, εφαρμόζονται με συστηματικό τρόπο και η βαθμολόγηση επιτελείται σε εθνικό επίπεδο. Ο λόγος για την επιστημονική πρωτοτυπία, τη μόρφωση και την διανοητική εργασία των ατόμων μετατοπίζεται σε έναν λόγο για τη συγκριτική επίδοση των θεσμών και την εθνική κατάταξη.

Τέταρτον, σε ακραίες περιπτώσεις, οι τεχνικές της εθνικής επιτήρησης από την πλευρά του κράτους μπορούν να επεκτείνονται από την περιοχή της έρευνας στη διδακτική πράξη. Έτσι είναι δυνατόν να βαθμολογείται η επίδοση του θεσμού στις διδακτικές συμπεριφορές καθώς και στις ερευνητικές συμπεριφορές. Ασφαλώς η μέτρηση της ερευνητικής συμπεριφοράς οφείλει να είναι αντικειμενική: τα κριτήρια πρέπει να είναι δημόσια, σχετικώς απλά στην εφαρμογή τους ('είναι οι στόχοι και τα αντικείμενα καθαρά διατυπωμένα; 'ποια είναι τα αναμενόμενα μαθησιακά αποτελέσματα;'). Η μέτρηση της διδακτικής επίδοσης πρέπει να μπορεί να ελεγχθεί γραφειοκρατικά. Είναι

γραφειοκρατική σήμερα στην Αγγλία. Η διδακτική επίδοση σήμερα μετριέται. Η συνέπεια είναι ότι ο λόγος περί της διδασκαλίας ως συμβολής σε μια διαρκή συζήτηση (συμπεριλαμβανομένης και της απόλαυσης για μία, έστω σποραδικά, λαμπρή χαρισματική ατομική συμβολή) μετατοπίζεται σε έναν διοικητικό λόγο περί της ορθής χρήσης των διαφόρων ερωτηματολογίων που τυποποιούν τη διδακτική ρουτίνα.

Ορισμένες φορές σε συγκεκριμένους χώρους βλέπει κανείς τις τέσσερις αυτές διαδικασίες διαδοχικά. Το πανεπιστήμιο είναι σημαντικό σε μια οικονομία της γνώσης. Λόγω του ότι λειτουργεί στο πλαίσιο μιας ανταγωνιστικής οικονομίας, λειτουργεί σε ένα πλαίσιο αγοράς. Μπορεί καλύτερα να κατανοηθεί ως σωματείο. Αλλά εάν είναι ένα σημαντικό σωματείο στο πλαίσιο μιας ανταγωνιστικής οικονομίας της γνώσης, τότε η διοίκηση είναι απαραίτητη. Η καλή διοίκηση θα μεγιστοποιήσει το μετρήσιμο αποτέλεσμα. Το μετρήσιμο προϊόν όπως προσδιορίζεται από τους εθνικούς κανόνες - στην έρευνα και στη διδασκαλία - συνιστά λαμπρή επίδοση. Ένας λόγος που αλλάζει σηματοδοτεί τη μετατόπιση εξουσίας. Όροι όπως 'ανταγωνισμός', 'επιλογή', 'έλεγχος ποιότητας', 'αριστεία', 'προστιθέμενη αξία' συνιστούν το λόγο της αγοράς. Ο λόγος περί των αποφάσεων στο πανεπιστήμιο μετατοπίζεται από το χώρο των ακαδημαϊκών στο χώρο των διοικητών. Ένα άρθρο σε ένα κοινωνιολογικό περιοδικό δεν είναι καλό επειδή διαθέτει θεωρητική και εμπειρική θεμελίωση. Είναι καλό άρθρο γιατί δημοσιεύθηκε σε ένα από τα δέκα καλύτερα επιστημονικά περιοδικά του πεδίου. Η συζήτηση μετατοπίζεται από τον προσδιορισμό της ποιότητας ως μιας ατομικής πράξης προσωπικής ευφυίας που γίνεται κατανοητή μέσω κανονικών κριτηρίων ουσιαστικής αριστείας - όπως αυτά τα αντιλαμβανόντουσαν οι επαΐοντες - στον προσδιορισμό της ποιότητας ως θεσμικής ιδιότητας με όρους αυτού που μπορεί να μετρηθεί από τη διοίκηση - τους μη επαΐοντες.

Η μεγεθυντική δράση αυτών των ισχυρών μετατοπίσεων στη θεσμική συγκρότηση και το λόγο των πανεπιστημίων είχε σημαντικές συνέπειες. Ασφαλώς στα αγγλικά πανεπιστήμια η ακαδημαϊκή ελευθερία δεν έχει εξοβελιστεί ως φρικιαστική ένδειξη κρατικής τρομοκρατίας. Η θεσμική κατάργηση της μονιμότητας από την Κα Thatcher είχε ως στόχο την ελευθερία των διοικούντων να καθορίζουν τη φυσιογνωμία

του ακαδημαϊκού προσωπικού και τις αποδοχές του. Εάν, παρόλα αυτά, ήθελες να υπερασπιστείς τη διδασκαλία αντιρατσιστικών μαθηματικών μπορούσες να το πράξεις παρά τις αντιρρήσεις της Πρωθυπουργού επί της έννοιας αυτής. Ουδείς καταδικάστηκε σε θάνατο.

Αλλά συνέβη κάτι το συναρπαστικό. Οι προσδιορισμοί της θεσμικής αριστείας - του τι συνιστά καλή δουλειά στην έρευνα και στη διδασκαλία - εκφράσθηκαν γραφειοκρατικά για τα πανεπιστήμια σε εθνικούς κανόνες επίδοσης. Οι κανόνες συνεπάγονταν ανταμοιβές και τιμωρίες και εκφράζονταν από εθνικούς φορείς εκτός του πανεπιστημίου και στενά συνδεδεμένους με το κράτος. Ως εκ τούτου, το 'πανεπιστήμιο' στην Αγγλία δεν κρίνει πλέον την επίδοσή του. Ασφαλώς έχει τη δυνατότητα - εντός του πλαισίου των περιορισμών της αγοράς - να διδάσκει ό,τι επιθυμεί χωρίς την παρέμβαση του κράτους (με την εξαίρεση της εκπαίδευσης των δασκάλων). Το πανεπιστήμιο στην Αγγλία δεν κρίνει πλέον τη δική του αριστεία. Ασφαλώς έχει τη δυνατότητα - και πάλι εντός του πλαισίου των περιορισμών της αγοράς - να ερευνά ό,τι επιθυμεί. Ωστόσο ο θεσμικός έλεγχος πάνω στον προσδιορισμό της αριστείας στη διδασκαλία και στην έρευνα έχουν εξωτερικευτεί σε γραφειοκρατικούς εθνικούς κανόνες.

Επομένως μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι το κράτος κρίνει την επίδοση του πανεπιστημίου στην Αγγλία αλλά τα πανεπιστήμια παρόλα αυτά διατηρούν την ακαδημαϊκή τους ελευθερία; Νομίζω ναι - αλλά μόνον με έναν αδιάφορο τρόπο, στο πλαίσιο μιας απλής λογικής απλουστευτικών προσδιορισμών.

Οι κοινωνιολογίες και οι πολιτικές είναι ακόμη πιο πολύπλοκες. Υποθέτω ότι η πολιτική οικονομία της ακαδημαϊκής ελευθερίας έχει αλλάξει σε ορισμένα συστήματα ανώτατης εκπαίδευσης. Είναι ενδεχομένως αναγκαίο να επανεξετασθεί το ζήτημα εκ νέου, συγκριτικά. Οφείλουμε να θέσουμε το ερώτημα που αφορά στις πολιτικές της κοινωνικής κατασκευής της αριστείας στην εκπαίδευση. Οφείλουμε να επανεξετάσουμε τι μπορεί να θεωρηθεί ως ακαδημαϊκή ελευθερία σε οικονομίες που καθορίζονται από τη γνώση, όπου το πανεπιστήμιο είναι ένας θεσμός έντονου κρατικού ενδιαφέροντος που υπόκειται σε λεπτομερή επιτήρηση - εντελώς δημοκρατικά και προς το δημόσιο και εθνικό συμφέρον, ασφαλώς. Νομίζω δεν γνωρίζουμε τι

συμβαίνει. Για την ακρίβεια νομίζω ότι μπορούμε να περιγράψουμε τι συμβαίνει. Δεν είμαι βέβαιος ότι το κατανοούμε.

Βιβλιογραφία

- Blumenthal, P., Goodwin, C. Smith, A. & Teichler, U. (Eds) *Academic mobility in a changing world: regional and global trends* (London, Jessica Kingsley).
- Clark, B.R. (Ed) (1993) *The Research Foundations of Graduate Education: Germany, Britain, France, United States, Japan* (Berkeley, University of California Press).
- Cowen, R. (1991) *The management and evaluation of the entrepreneurial university: the case of England*, Higher Education Policy, Vol.4, No.3.
- Cowen R. (1996) *Performativity, Post-modernity and the University*, Comparative Education, Vol.33, No. 2.
- Cowen, R. (Ed) (1996b) *The Evaluation of Higher Education Systems: World Yearbook of Education 1996* (London, Kogan Page).
- de Ridder - Symeons, H. (1996) (Ed) *A history of the university in Europe: Volume One, Universities in the Middle Ages* (Cambridge, Cambridge University Press).
- Doherty, G. D.(Ed) (1994) *Developing quality systems in higher education* (London, Routledge).
- Fallon, D. (1980) *The German University: a heroic ideal in conflict with the modern world* (Colorado, Colorado Associated University Press).
- Franzosa, S. (1996) *The evaluation of the higher education system in the United States of America*, in: R. Cowen (Ed) *The Evaluation of Higher Education Systems: World Yearbook of Education 1996* (London, Kogan Page).
- Froese, Leonhard (1971/2) *University reform: a comparative analysis of the American, Russian and German universities*, in B. HOLMES & D. SCANLON (Eds) *Higher Education in a Changing World. The World Yearbook of Education 1971/72*. London: Evans Bros. Ltd.)
- Fuller, T. (1996) *The University and the experience of transcendence*,

- in: G. WALTERS (Ed) *The Tasks of Truth: essays on Karl Jaspers' Idea of the University* (Peter Lang: Frankfurt am Main).
- Gellert, C. (1993) *The German model of research and advanced education*, in: B.R. Clark (Ed) *The Research Foundations of Graduate Education: Germany, Britain, France, United States, Japan* (Berkeley, University of California Press).
- Harrison, M. J. (1994) *Quality issues in higher education: a post-modern phenomenon?* in: G.D. DOHERTY (Ed) *Developing quality systems in higher education* (London, Routledge).
- Mallea, J. (1996) *The evaluation of the higher education system in Canada*, in: R. COWEN (Ed) *The Evaluation of Higher Education Systems: World Yearbook of Education 1996* (London, Kogan Page).
- Morgan, G. (1986) *Images of Organization* (Beverly Hills, Sage).
- OECD (1987) [Taylor, W.] *Universities under Scrutiny* (Paris, OECD).
- Rashdall, H. (1936) (Eds. F.M. Powicke & A.B. Emden) *The universities of Europe in the Middle Ages* (London, OUP).
- Ringer, F. (1969) *The decline of the German Mandarinate* (Cambridge, Mass).
- Rohrs, R. (1995) *The classical German concept of the University and its influence on higher education in the United States* (Peter Lang: Frankfurt am Main).
- Salamun, K. (1996) *The concept of liberality in Jaspers' Philosophy and the Idea of the University*, in: G. Walters (Ed) *The Tasks of Truth: essays on Karl Jaspers' Idea of the University* (Peter Lang: Frankfurt am Main).
- Scott, P. (1995) *The meanings of Mass Higher Education* (Buckingham, SRHE & Open University Press).
- Skilbeck, M. & Connel, H. (1996) *International education from the perspective of emergent world regionalism: the academic, scientific and technological dimension*, in: P. Blumenthal, C. Goodwin, A. Smith & U. Teichler (Eds) *Academic mobility in a changing world: regional and global trends* (London, Jessica Kingsley).
- Walters, G. (Ed.) (1996) *The Tasks of Truth: essays on Karl Jaspers' Idea of the University* (Peter Lang: Frankfurt am Main).